

А. А. Марушкевич

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВОЇ ПРАЦІ В ЖИТТІ І ПОГЛЯДАХ ІВАНА ОГІЄНКА — МИТРОПОЛИТА ІЛАРІОНА

В статті обґрунтовуються підходи та розкриваються погляди Івана Огієнка щодо організації наукової праці, ідеологічності її спрямування і критичного ставлення до виконаної роботи. Звертається увага на методологію та напрями його наукових досліджень, доведення найсуттєвіших ідей до широкого загалу вчених.

Ключові слова: наукова праця, напрями, погляди, методологія, ідеологія.

Постановка проблеми. На сьогодні ставлення до наукової праці вчених та її оцінки в суспільстві не однозначне. Виникають суперечності між: змістом наукових напрацювань та їх значенням для розвитку окремих галузей науки; специфікою проведення наукових пошуків і досягнення результатів; апробацією основних положень наукових праць та визнанням ученими їх важливості для конкретної галузі наукового знання тощо. У цьому руслі постає питання про досвід успішної наукової діяльності представників українського народу, які мають великі наукові здобутки і визнання не лише у себе на батьківщині, й у інших країнах світу.

До таких постатей відносимо і Івана Огієнка, наукова спадщина якого це система, компонентами якої є його переконання, провідні ідеї, обґрунтування, погляди, викладені в опублікованих і неопублікованих працях, до яких відносимо монографії, словники, нариси, морально-етичні проповіді, поради для молоді, шкільні підручники, підручники для духовенства, посібники для батьків та організаторів недільних шкіл, шкільні молитви, посібники для учнів, учителів та самоосвіти, огляди молодіжних видань, методичні розробки, рекомендації, епістолярій, архівні документи, рецензії, спогади.

Наукова спадщина Івана Огієнка включає досить багато праць і положень праць, розрахованих на всебічний аналіз ученими, науково-педагогічними працівниками та студентами вищих навчальних закладів України і світу.

Матеріали його окремих досліджень включені до змісту хрестоматій, підручників, навчальних і методичних посібників з історії розвитку вітчизняної педагогіки, історії української літературної мови, основ культури мови, історії України, історії українського друкарства і релігієзнавства, оскільки вони містять цінну інформацію і можуть сприяти якісній підготовці майбутніх фахівців для різних галузей науки, культури, виробництва.

Наукова спадщина вченого є суттєвим внеском у вітчизняну науку. Її вивчення й аналіз уможливають якісне пізнання навколишнього світу, формування наукового світогляду, уміння вдосконалюватись й оптимально застосувати здобуті знання.

Метою публікації є висвітлення питання про організацію наукової праці Іваном Огієнком та його погляди щодо її забезпечення.

Завдання публікації полягає обґрунтуванні підходів Івана Огієнка до організації наукової праці, розкритті його поглядів на її забезпечення.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на досить широкий спектр усіх досліджених аспектів наукового доробку Івана Огієнка, на нашу думку,

недостатньо вивчені його погляди з проблем формування наукової етики та методології проведення досліджень. З огляду на це ми вдалися до аналізу методологічних засад його наукової діяльності. Як відомо, поняття «методологія» грецького походження і означає «вчення про метод» або «теорія методу». В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка дається наступне визначення поняття «методологія»: «... 1. Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в якійсь науці. 2. Вчення про методи пізнання та перетворення дійсності. Розрізняють а) часткову методологію – сукупність методів у кожній конкретній науці; б) загальну методологію – сукупність більш загальних методів (наприклад, методи педагогіки є одночасно її методами і загальною методологією для часткових дидактик, школознавства); в) філософську методологію – систему діалектичних методів, які є найзагальнішими і діють на всьому полі наукового пізнання, конкретизуючись і через часткову методологію» [1, с.207]. Отже, методологія – це система принципів і методів організації та здійснення теоретичної й експериментально-дослідницької наукової діяльності.

Вважаємо за необхідне зазначити, що у своїй публікації ми застосовуємо поняття «методологія» у його широкому смислі, тобто як філософську вихідну позицію наукового пізнання. Саме таке розуміння методології вченою визначало стратегію і тактику його ефективної наукової праці, бо у Івана Огієнка була чітко усвідомлена методологічна позиція щодо проведення досліджень, їх теоретичного обґрунтування, апробації та впровадження результатів у практичне застосування фахівцями різних галузей наукового знання.

Визначаючи світоглядну основу його методологічної позиції доходимо усвідомлення того, що вона ґрунтувалася на національній ідеї і була стрижневою у науковій творчості вченого, впливала на вибір ним основних напрямів досліджень, допомагала долати перепони у найкритичніші моменти життя. На основі аналізу існуючих джерел ми визначили такі основні напрями творчої наукової діяльності Івана Огієнка, особливо у сфері освіти, навчання та виховання. До них відносимо: удосконалення педагогічної термінології, особливо тієї, яка представлена в підручниках, навчальних і навчально-методичних посібниках, дитячих та юнацьких виданнях; підготовку та видання підручників, навчальних і навчально-методичних посібників; творення педагогічної хроніки (аналіз і висвітлення подій науки та освіти в Україні тощо); наукове рецензування (аналіз змісту читанок, букварів, граматик, педагогічних видань); аналіз проблем освіти, навчання і виховання українських емігрантів; підготовку й видання рідномовних словників [2, с.52-53]. Вони засвідчують його виважений підхід до поліпшення науково-педагогічної теорії, втілення її у практику вітчизняних навчальних закладів та досвід роботи педагогів.

Іван Огієнко стверджував: «Національна наука – основа духовної культури народу, її найміцніший ґрунт» [4, с.133]. Учений обґрунтував зв'язок між науковим і духовними надбаннями українців, доводячи їх взаємозалежність. Він наголошував, що український народ ще не використав досягнень вітчизняної науки «...для впорядкування свого життя» [4, с.135]. На його думку, причини такого становища полягають у незнанні вітчизняною інтелігенцією змісту досягнень українських дослідників, або в їх недостатній інформованості з цих питань, не усвідомленні інтелігенцією важливості національної науки, основаної на національній ідеї, для забезпечення успішного розвитку всіх галузей наукового знання в країні; її не зорієнтованості на якісний склад аудиторії, яка сприймає інформацію про досягнення у тій чи іншій галузі науки; слабкій спрямованості вітчизняних періодичних видань «...не тільки на розвиток національної науки, але

й на поширення її в широкі інтелігентські маси» [4, с.134]. Митрополит Іларіон у своїх проповідях наголошував: «Такий стан вважаємо за зовсім ненормальний, більш того – за шкідливий для нашого всенародного розвитку» [4, с.133].

Маючи високорозвинене наукове мислення і здатність до глибокої аналітики він вказував на неодмінну рису дослідницької праці – її ідеологічне спрямування, яке забезпечує концептуальність, цілісність, послідовність і методичну обґрунтованість конкретного наукового процесу. Зважаючи на поєднання в особі Івана Огієнка ученого і представника духовенства виокремлюємо його позицію щодо оприлюднення наукових знань через проповідь. На його переконання кожна робота і проповідь мають бути «...ідеологічні». Ідеологічний характер наукової роботи, за Іваном Огієнком – «...це наша основа в кожній праці, порушувати її не можна» [12, с.117].

Вчений довів необхідність і важливість ідеологічного спрямування наукових досліджень. Його сучасники переконані: «Митрополит Іларіон був статтю всеукраїнського і світового масштабу, мужем епохи, був такою постаттю, яких небагато в історії українського народу» [10, с.34].

Методологічними засадами науково діяльності вченого були: обґрунтоване визначення цілей наукового дослідження; оптимальний відбір методів його проведення; вдалий добір джерел для наукового аналізу та їх об'єктивна оцінка; якісне оформлення тексту роботи, майстерне оприлюднення її основних положень і доведення необхідності застосування результатів у практичній діяльності.

Аналізуючи наукову працю Івана Огієнка доходимо усвідомлення, що провідними принципами його досліджень були об'єктивність, системність, науковість, історизм, причинність і наступність. Орієнтуючись на них при написанні наукової роботи варто застосовувати добре осмислені (здебільшого класичні) методи. Ефективними методами наукового пошуку Іван Огієнко вважав класичні методи, такі як: порівняльно-історичний, описовий, наукового цитування, символічний, психологічний, філософський.

Протягом життя він активно включався в усі сфери наукового пізнання, зокрема ті, які стосувалися розвитку національної освіти і виховання в Україні. Учений намагався донести до народу свої думки і міркування щодо поліпшення процесів здобуття знань, накопичення життєвого досвіду, формування світогляду, забезпечення професійного росту фахівців тощо. Його творча науково-педагогічна діяльність знайшла своє відображення на сторінках науково-популярних журналів «Слово істини», «Віра й культура» (Канада), щомісячниках «Рідна мова» (Польща) і «Наша культура» (Польща, Канада) в упорядкованні яких він брав активну участь.

Про підготовку нових публікацій і старанність у насиченні їх потрібною інформацією влучно висловлювався син ученого Анатоль Огієнко. Він писав про це так: «Батько мав звичку, читаючи наукову, історичну чи духовну книжку, тримати коло себе на столі купку карток – так штук 20 – розміром 10х6 см., нарізаних з паперу. Я і брат Юрко їх йому приготувляли.

Читаючи, він час від часу брав картку і записував на ній коротко або те, що було важливе з книжки, або вислів з прочитаного. Він мав колекцію тих карток, поділених на три групи, залежно від теми. Групи були спеціально впорядковані у двох-трьох шухлядах» [11, с.5].

Іван Огієнко доводив: «... наука зростає на різних теоріях і гіпотезах, які ми звичайно приймаємо в науці на віру. І хоч теорії і гіпотези звичайно недоказувальні, проте без них не було б зросту у науках, бо й через гіпотези та теорії доходимо до правди.

І треба пам'ятати, що є край нашому знанню й умінню поза який людина переступити не в силі» [6, с.87].

Наукова праця ученого, його підходи до її ведення не залишилися не поміченими сучасниками, а особливо учнями ученого. Про це свідчать їх спогади у виданні, присвяченому пам'яті визначної постаті : «Хто мав щастя і справжній привілей знати Бл.П. Митрополита Іларіона особисто, бачити Його за робочим столом, слухати Його науки з професорської катедри або проповідувати нам Євангельського Слова з церковного амвону, – той знає, що Професор та Митрополит Іларіон Велетень нашого часу жив любов'ю до правди, науки та до свого народу. І не диво, що Він сам, як мотто своєї життєвої філософії, поставив нам і собі незабутній клич «Служити народові – то служити Богові!». Цьому мотто найперше був вірний він сам, поки не почали гаснути Його фізичні сили» [9, с.82].

За спогадами професора колегії св. Андрія у Вінніпезі (Канада) д-ра Юрія Мулика-Луцика, на засіданнях вченої ради богословського факультету митрополит Іларіон часто згадував молоді роки, звертаючись до свого товариша ще зі студентських часів Леоніда Білельського: «Ми з вами, Леоніде Тимофійовичу, проходили добру школу методології» [8, с.277]. Такою школою він вважав студії у відомого професора В. Перетца під час навчання у Київському університеті імені святого Володимира. Мабуть вони виробили у нього бажання працювати у якості педагога, дбати про знання тих, хто вчиться. Серед його спогадів про свою життєдіяльність знаходимо особливо значущі слова: «Увесь час я був педагогом: учителем, професором вищої школи, і педагогом будучи я любив глибоко своїх учнів, і через тих учнів я звик до того, що коли щось говориш, то говори так: по-перше, щоб тебе розуміли, а по-друге, – говори так, щоб від твого говоріння щось навчилися. І це мене змусило бути педагогом постійно. Я, професор, перейшов у духовного проповідника. Чи є якась різниця? – Жодної. Тоді я проповідував в університеті, – тепер я проповідую в церкві. Ті, що слухають мої проповіді – знають, що мої проповіді чогось навчають, що мої проповіді є закінчене ціле. Цебто – що з Митрополита виглядає прихований професор» [5, с.104].

Про поєднання якостей педагога і вченого у забезпеченні науково-популярних викладів Іван Огієнко писав так: «Я професор і педагогом остався на все своє життя. Я належу до тих людей, які що знають, хочять навчити других. Звідси мої праці стають науково-популярними. Я сильно сперечаюсь, що чиста наука не будить народ; а наука виложена популярно тягне за собою маси. І через те я так люблю популярність у науковій праці; бо можна одну і ту ж річ написати так, що ніхто не зрозуміє, і можна те ж саме подати так, що всі будуть розуміти» [5, с.106].

Ця праця приносила ученому результати і задоволення, спонукала до її продовження. «Кожна праця приносить мені щастя і я цим щастям живу» [5, с.107], – відзначав митрополит Іларіон і вказував на важливість віри у виконанні будь-якої справи. «Без віри не може бути видатних діл. Усі великі вчинки поставали тільки через велику віру їхніх виконавців. Хто вірить у плід своїх рук, той досягне того, до чого прямує» [6, с.93], – знаходимо у його відомому «Слові во врем'я луге».

У тяжкі часи випробувань українського народу Іван Огієнко акцентував увагу людей на тому, що «Віра зростається з людиною в одне неподільне ціле, охоплює її всю. Віра не потребує доказів, бо сприймає все душою і серцем, і цим схильне й розум до того ж» [6, с.84]. Він намагався доводити необхідність довіри один до одного, переконувати всіх у її впливі на якість життя. Митрополит стверджував: «Довіряймо людині! Бог створив людину за своїм образом і подобою, а Христос Своєю кров'ю обожив нас і зробив нас синами Божими. А коли так, то ми обов'язані вірити людині, бо без цього життя руйнується. Не можна належно жити, коли в кожному бачити ворога й не довіряти йому».

Довірливість конечна в житті, – без неї не може бути нормального життя. На жаль, люди тепер часто забувають про цю чесноту, а тому наша довірливість на такий випадок мусить бути розсудлива й розумна, а то для того, щоб християнської недовірливості не використовували нам на зле люди безвірні» [6, с.91].

Іван Огієнко був переконаний, що крім впливу на життя всього народу, віра впливає на працю окремих його представників – учених, які завдяки їй досягають передбачуваних результатів. «Народ, у якого більшість віруюча, є народ завжди працездатний, культурний, сильний» [6, с.98]. Методологія наукової діяльності Івана Огієнка (митрополита Іларіона) вирізняється своєрідністю і державницьким спрямуванням.

Особливої ваги професор надавав статусу вченого в суспільстві і підкреслював: «На шкоду своїй культурі ми не створили всенародного культу пошани вчених» [4, с.135]. Іван Огієнко мав своє бачення щодо моральної підтримки людей, відданих вітчизняній науці. Істинного вченого він уявляв людиною, яка присвятила життя конкретній науковій галузі і ні за що не порушує «... найсуровішої наукової етики» [4, с.135]. Такий вчений, за І. Огієнком, є патріотом своєї справи. Він на належному рівні критикує наукові праці інших дослідників, коли відчуває переконаність у своїй справедливості, шанує авторів публікацій за їх наукові здобутки навіть тоді, коли вони перевершують його власні досягнення, не займається оприлюдненням наукових прорахунків.

Професор вважав основою духовної культури наукову службу вітчизняних учених українському народові. У зв'язку з цим він орієнтував їх на формування у собі «... наукової совісті» [7, с.9], яка, на його думку, утримує від негативних вчинків і спонукає до активної, ефективної праці над дослідженням різносторонніх педагогічних, суспільних, історичних, природничих та інших наукових явищ.

Іван Огієнко вказував на важливість для вченого знання мов, оскільки це потрібно для «... поширення ерудиції», «... читання іншої літератури». Він зазначав про необхідність особливого бережливого ставлення вченого до використання часу. «Ваш час дорогий, а тому не витрачайте його на читання малокорисне», – по-вчав учений [3, с.110]. Учений радив «багато терпіти», розважливо і критично ставитись «до всяких перепон» на шляху відкриття істини. Для нього важливим був «порядок життя і праці, а також чистота розуму, душі та серця» [3, с.111].

Цінними є погляди вченого на джерела дослідження та критику результатів наукової праці. «Література – це все написане й надруковане. А джерела – це щось не видрукуване, або добре невідоме. Такий матеріал найважливіший, але нам його бракує», – знаходимо у публікації «Митрополит Іларіон і його методологія наукової праці» [3, с.112].

Щодо критики здобутків учених він мав свою позицію: «Критика може бути різна ще й тому, що вона може бути корисна або руйнуюча. Критика гіперболічна – не добра, але критика ділова й спокійна – помагає, і таку критику треба мати. Буйну критику треба оминати» [3, с.116]. Для нього найважливішим було критичне ставлення дослідника до виконаної ним роботи.

Аналіз наукових досліджень Івана Огієнка свідчить про високий рівень його ерудиції та творче володіння методологічними принципами і методами наукового дослідження, вміння ретельно добирати матеріали для вивчення, систематизації й обґрунтування, об'єктивне оцінювання необхідних джерел, критичне ставлення до якості виконаної роботи тощо. Він підкреслював, що кожна наукова праця повинна мати ідеологічний характер і виконуватися на високому рівні з дотриманням усіх вимог щодо її написання й оформлення.

Висновки. У процесі аналізу питання організації наукової праці в житті і поглядах Івана Огієнка та напрямів його творчої наукової діяльності ми усві-

домили: працям ученого притаманні особливості, які базуються на його розумінні суті наукового пошуку, шляхів з'ясування істини і доведення найсуттєвіших ідей до широкого загалу вчених.

На основі вивчення різномірних джерел нами з'ясовано зміст методології наукових досліджень Івана Огієнка, його наукової стратегії і тактики. Виходячи з цього ми дійшли висновків: світоглядна основа методологічної позиції вченого має ґрунтуватись на національній ідеї, оскільки існує тісний зв'язок між наукою і духовним життям народу. Науково-дослідницька праця має бути ідеологічно спрямованою і базуватись на вірі, а в окремих випадках від необдуманих вчинків має стримувати «наукова совість». Крім цього, науковцям варто дотримуватись порядку життя і праці, намагатись досліджувати перед усім першоджерела, критично ставитись до своєї роботи. В основі наукової праці має бути терпіння, яке сприяє досягненню результатів і подоланню перешкод на шляху пошуку наукової істини.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
2. Марушкевич А. Актуальні проблеми науково-педагогічної спадщини Івана Огієнка (цикл лекцій): Навчальний посібник з педагогіки / А. Марушкевич. – П. : АСМІ, 2005. – 312 с.
3. Митрополит Іларіон і його методологія наукової праці (Нотатки С.Ярмуса) // Календар «Рідна нива» на 1973 рік. – Вінніпег ; Манітоба (Канада) : Вид. спілка «Екклезія», 1972. – С. 109-119.
4. Митрополит Іларіон. Мої проповіді / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Вид. тов. «Волинь», 1973. – 115 с.
5. Митрополит Іларіон. Моя ідеологія: «Життя – то праця, праця – то щастя і ціль нашого життя» / Митрополит Іларіон // Календар «Рідна нива» на 1973 рік. – Вінніпег ; Манітоба (Канада) : Вид. спілка «Екклезія», 1972. – С. 101-107.
6. Митрополит Іларіон. Слово во врем'я люте / Митрополит Іларіон // Календар «Рідна нива» на 1971 рік. – Вінніпег ; Манітоба (Канада) : Вид. спілка «Екклезія», 1971. – С. 84-100.
7. Митрополит Іларіон. Українська Церква за час Руїни (1657-1687) / Митрополит Іларіон. – Вінніпег : Віра й культура, 1956. – 564 с.
8. Мулик-Луцик Ю. До філософських методів наукової праці Митрополита Іларіона / Ю. Мулик-Луцик // Ювілейна книга на пошану митрополита Іларіона. – Вінніпег : Віра й культура, 1958. – С. 277-302.
9. На вічну пам'ять великому ієрархові: сумерк земного життя митрополита Іларіона // Календар «Рідна нива» на 1973 рік. – Вінніпег ; Манітоба (Канада) : Вид. спілка «Екклезія», 1972. – С. 77-96.
10. Онуфрійчук М. Служити народові й Богові / М. Онуфрійчук // Літопис Волині. – Вінніпег : Тов. «Волинь», 1992. – С. 28-34.
11. Тіменик З. Огієнкові афоризми і сентенції: До 115-річчя від дня народження митрополита Іларіона (Огієнка) / З. Тіменик. – Львів : ІН НАН України, 1996. – 93 с.
12. Ярмусь С. Митрополит Іларіон і його методологія наукової праці / С. Ярмусь // Календар «Рідна нива» за 1973 р. – Вінніпег : Екклезія, 1973. – С. 108-120.

Ivan Ohienko's approaches and views concerning organization of scientific work, ideology of its direction and critical attitude to performed job have been revealed in this article. Attention has been paid to methodology and directions of his scientific research, bringing of his essential ideas to the public.

Key words: scientific work, directions, views, methodology, ideology.

Отримано: 27.10.2015 р.